
Die Vision von Mitteleuropa – Stephan Széchenyi (1791–1860) und seine Reformideen. Tausend Jahre Lebensgemeinschaft in Mitteleuropa. Wien, 2002, 417 p. /integration XIX.–XX. Mitteleuropa-Studien./

A szépen kivitelezett, ezüstszínű borítóval megjelent kötet több részből álló címe (*Közép-Európa eszménye – Széchenyi István [1791–1860] és reformeszméi. Ezeréves együttélés Közép-Európában*) ugyan azt sugallja, mintha a közép-európaiság lenne a kötet egyedüli témája, azonban ez nem így van. Valójában két, egymástól jól elhatárolható témakörrel van szó, amelyek csak a magasatos eszmék szintjén mutatnak némi rokonságot. A kötet két, egymástól időben távol álló konferencia előadásait gyűjtötte egybe. Az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége Széchenyi István születésének bicentenáriuma alkalmából rendezett konferenciát 1991-ben, s 2000 októberében ugyanez a szervezet hívott össze nemzetközi konferenciát a magyar államalapítás ezeréves évfordulója alkalmából.

A kötet első része (181 oldal) tehát Széchenyi István életével és világképével foglalkozik. Jeles osztrák, magyar és cseh tudósok adják közre a konferencia idején legújabbnak számító kutatási eredményeiket, gazdagítva ezzel Széchenyi Istvánról alkotott képünket. A második részben (233 oldal) viszont az ezeréves magyar állam történetének egy-egy szakaszát elemzik a nemzetközi konferencián részt vett osztrák, magyar, szlovák, cseh, orosz, lengyel és román kutatók.

A kötet összeállítója és kiadója *Deák Ernő* történész, az Osztrák Tudományos Akadémia Kelet-Közép-Európai Intézetének munkatársa, aki egyben a konferenciát szervező civil szervezetnek, az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének elnöki tisztét is betölti. A kötetben megjelent német nyelvű előadások szövegét *Maria Jahn Brandenstein* lektorálta és rendezte sajtó alá.

A Széchenyi-konferencia tizenkét előadásának bevezetőjét *Erhard Busek*, az ismert osztrák politikus, kutató és közíró tartotta, aki rámutatott arra, hogy bár Széchenyi reformelképzelései és lépései haladóak voltak, mégis ellentétbe kerültek a fejlődést forradalmi úton szorgalmazó radikális magyar politikával,

amelyet Kossuth Lajos személyesített meg. Az azóta eltelt több mint másfél évszázad igazolta, hogy nemcsak forradalom útján lehet radikális társadalmi változásokat kieszközölni, hanem – mint azt a közép-kelet-európai térségben 1989-ben lezajlott békés rendszerváltás példáján lemérhettük – ez vérontás nélkül is elérhető. Széchenyi azonban ezt nem tudhatta – állapítja meg Erhard Busek.

Széchenyi *Napló*jának feljegyzéseiből tudjuk, hogy a gróf nem bízott egy felkelés vagy forradalom győzelmében, túl esetlenségnek, elmaradottnak vélte a 19. század első felének magyarságát ahhoz, hogy a Habsburg császári rendszerrel a győzelem reményében vehesse fel a harcot. Egyúttal azonban féltette is nemzetét attól tartva, hogy az esetleges radikális lépéseket szörnyű megtorlás fogja követni, amely végzetes lehet a nemzet számára. Ez a helyzet váltotta ki benne a kételyeket, amelyek gyakran önvádba torkolltak. Helyzetét még jobban kiélezte a császári udvar részéről személye és tettei iránt megnyilvánuló bizalmatlanság és gyakori mellőzés. Ezen alapkonfliktusok mentén indult el *Paul Harmat* bécsi orvos pszichiáter, aki a konferencián *Széchenyi öngyilkossága* címmel tartott előadást. Harmat doktor az addig megjelent szakmunkákra hivatkozik egyetértve vagy vitatkozva az azokban megfogalmazott megállapításokkal. Nem ért egyet például Németh Lászlónak azzal a megállapításával, hogy Széchenyi nem szenvedett súlyos lelki betegségben. Megjegyzi, hogy Németh László amellett, hogy kitűnő író volt, orvos is volt, de a pszichiátriában nem volt jártas. Paul Harmat szerint Széchenyi már gyermekkorától bizonyos személyiségzavarral küzdött, később ez kedélybetegségként jelentkezett, majd 1848-ban bekövetkezett egy mániákus depresszív állapot, amely az összeomlásához vezetett, jól látható elmezavar kíséretében. Állapota csak 1852–1856 között kezdett javulni, majd 1857–1860 között láthatóan helyreállt a lelki egyensúlya. 1860. március 3-a után azonban súlyos visszaesés következett be állapotában, amely az öngyilkossághoz vezetett. A szerző elismeri, hogy Széchenyit a politikai események, az állandó megfigyelés és egyéb rendőri zaklatások, valamint Magyarország helyzetének kilátástalansága törte le, de ahhoz, hogy öngyilkos legyen, személyi-

ségzavaroknak is járulniuk kellett. Ezért szerinte nem lehet tisztán politikai öngyilkosságról beszélni.

Katona Tamás magyar történész *Széchenyi élete és műve* címmel tartott előadásában tényszerűen, röviden összefoglalja Széchenyi életének történetét. *Csendes Péter* bécsi geográfus *Bécs–Pozsony–Pest-Buda – Széchenyi életének állomásai* címmel röviden leírja a három város 19. század első felében megfigyelhető fejlődését, demográfiai összetételét, valamint gazdasági és társadalmi jelentőségét, különös tekintettel a közgazdaságban betöltött szerepükre.

Széchenyi szellemi világával *Hanák Tibor* bécsi filozófus, közíró foglalkozik a *Széchenyi világgépe és a korszellem* című előadásában. A szerző elemző módon ismerteti azokat az európai szellemi irányzatokat és azok képviselőit, amelyek és akik Széchenyire hatottak, tehát elsősorban a francia filozófusokat, az osztrák és német vallási művek szerzőit, valamint a 17–18. század angol filozófusait és Lord Byron költőt. A szerző elemzései lezárásaként így fogalmaz: „Figyelembe véve Széchenyi állandóan megnyilvánuló, többször hangoztatott hazaszeretetét és nemese érzületét, elmondhatjuk, hogy nemcsak a »legnagyobb magyar«, hanem a humanizmus eszméjének egyik legnagyobb és leghatékonyabb magyarországi képviselője volt.”

Gergely András magyar történész *A Kelet népe Széchenyi eszmevilágában* című előadása ugyan nem az említett konferencián hangozott el, hanem egy évvel később a bécsi Collegium Hungaricum-ban, mindazonáltal jól beleillik a kötetbe. A szerző hosszabb eszme-futtatást tart a Kelet és a Nyugat fogalmáról a történelemben, majd felteszi a kérdést, honnan jöttünk mi magyarok és miért vagyunk itt? Széchenyi szerint az egyedüli nép, amely Ázsiából származik és Európában él, az a magyar. A Kossuthtal folytatott polémia során Széchenyi 1841-ben megírta a *Kelet népe* című vitairatát, amelyben a magyarság vélhetően keletről hozott tulajdonságaival indokolja radikalizmus- és forradalomellenes nézeteit. Kifejti, hogy a magyar egy fiatal nép, de egy fiatal is lehet beteg, és meg is halhat. Ezért óvatosan kell bánni a magyarokkal, nem szabad őket túlterhelni. Nem szeretik a kísérletezést, kímélni kell őket. A fejlődést nem szabad náluk túlzottan siettetni, hanem

fokozatosan és elővigyázatosan kell bevezetni. Széchenyi tehát ezzel indokolta, hogy miért nem híve a radikális és forradalmi cselekedeteknek Magyarországon. Gergely András ezt a témát részletesen elemzi az előadásában. Megállapítja, hogy a *Kelet népe* nem más, mint a magyarság sajátos legitimitációjára tett kísérlet. Széchenyi arról kívánja a többi európai népet meggyőzni, hogy a magyarság és Magyarország modernizálása az egész emberiség számára kifizetődő lehet.

A kötet talán egyik legfigyelemreméltóbb írásának szerzője *Horst Haselsteiner*, a bécsi egyetem történészprofesszora, aki *A nemzetiség, nemzet és birodalom jelentősége Széchenyi Istvánnál* címmel közli dolgozatát. Az anyai ágon magyar származású professzor eszmefuttatása sok tekintetben reálisabbnak tűnik, mint mások valamilyen irányban elfogult elemzései. Horst Haselsteiner nem egy bizonyos szempont szerint válaszolja meg a kérdéseket, hanem Széchenyi életének és kötődéseinek alapján sokszínű képet fest politikai és szellemi világképéről. Többek között megállapítja, hogy Bécshez és az uralkodóhoz fűződő ifjúkori élményeiből eredően lojalitása a császári udvarhoz a később keletkezett ellentétek következtében ugyan egyre gyengébbé vált, de egészen haláláig fennmaradt. A magyar nemzet és a haza iránti érzelmei ugyan később bontakoztak ki, de igen erősek voltak. A szerző ezt is részletesen elemzi, rámutatva arra, hogy a németül, latinul, olaszul, franciául, angolul és természetesen magyarul beszélő Széchenyi nem vált csótlótóvá, hanem korának talán legolvasottabb és legműveltebb politikusaként a felvilágosodás és a humanizmus eszméit vallva próbálta nemzetét felemelni. A szerző azzal fejezi be értékelését, hogy Széchenyi egy igazi magyar, humanista és reformer volt, akinek elsősorban Magyarország, de az egész Monarchia megreformálása volt a célja. Ebből eredően tehát egy „európai közép-európai, illetve egy közép-európai európai” személyiség volt.

Nemzetiségi sokféleség – kulturális összhang. A közép-európai identitás kritériumai címmel *Csáky Móritz*, az Innsbrucki Egyetem történelemprofesszora főleg elméleti síkon elemzi a soknemzetiségű Európa nemzeti identitással kapcsolatos kérdéseit. Elsősorban a Habsburg Monarchia és Magyarország

az elemzés tárgya. Többek között idézi a szlovák származású közíró, Ján Čaplovič egyik tanulmányát, amelynek címe *A magyar királyság, Európa kicsiben*. Ezzel arra kíván utalni, hogy a soknemzetiségű Magyarországon szinte Európa valamennyi nemzete megtalálható.

Széchenyi gazdaságpolitikai programjáról a „Hitel” című műve kapcsán címmel *Stier Miklós* budapesti történész elemzi Széchenyinek az ipar, a kereskedelem és a pénzügyek terén kifejtett tevékenységét.

Deák Ernő, a kötet összeállítója *Széchenyi és a korabeli magyar irodalom* címmel Széchenyi levelezése, naplója és egyéb kapcsolatai alapján a 19. század első felének szinte valamennyi alkotójával foglalkozik. Rámutat arra, hogy az egyes művek vagy alkotók milyen hatással voltak Széchenyire, illetve mi volt Széchenyi véleménye ezekről. A terjedelmes tanulmány számos idézetet tartalmaz a korabeli versekből és prózai írásokból.

Richard Pražák, a brünni egyetem ismert hungarológus professzora *Széchenyi cseh és szlovák szemmel* című előadásában egy kevésbé közismert adatot közöl a gróf 1814. évi ifjúkori prágai tartózkodásáról. Metternich egyik csehországi besúgója jelentette, hogy Széchenyi egy prágai fogadóban asztaltársasággal együtt vacsorázott, ahol azt nyilatkozta, hogy „Ausztria az ideiglenes fennmaradásáért küzd. Ebből a közdelemből ugyan győztesen kerül ki, de napról napra közeledik az alkonya. Egy évszázadon belül szétesik, mert egyes részeinek a különbözősége óráról órára növekszik, és ezek szakadatlanul távolodnak el egymástól.” Pražák professzor ezen próféciának beillő szavak megvalósulását látva enyhe nosztalgiával állapítja meg, hogy a Monarchia szétesése idején sokan ujjongtak, de mára kiderült, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a 19. század európai politikájában jelentős kiegészítő szerepet töltött be. Az előadás további részében a szerző a Széchenyi család csehországi kötődéseit eleveníti fel. Sorra veszi azokat az arisztokrata családokat, amelyekkel a Széchenyi család rokoni vagy egyéb ismeretségi viszonyban állt. Ez vonatkozik Széchenyi Ferencre, István édesapjára is. Vele kapcsolatban megemlíti, hogy a magyar jakobinusok egyik 1795-ben kivégzett vezére, a Pozsony melletti Modorból száрма-

zó Hajnóczy József Széchenyi Ferenc titkára volt. A gróf csak kis híján került el a rendőri kihallgatást úgy, hogy a kritikus időt Prágában vészelte át testvérhúgánál, aki Desfours gróf felesége volt. Richard Pražák beszámol arról is, hogy Széchenyi nyomtatásban megjelent műveit cseh és szlovák írástudók tolmácsolták saját nyelvükre. Jan Neruda cseh költő 1860-ban a gróf halála alkalmából verset is írt Széchenyiről, akit a legnagyobb magyaroknak nevezett. Ez a vers meg is jelent a *Posel z Prahy* (Prágai Hírnök) című folyóiratban.

Varga József bécsi történész és közíró *Széchenyi eszméi Magyarország politikai és kulturális törekvéseiben a 20. század első felében* című előadásában a két világháború közötti Magyarországon érvényesülő politikai és művelődési koncepciókat, valamint ezen a téren megvalósult gyakorlatot szembesíti Széchenyi István törekvéseivel. Kiindulásként Szekfű Gyula 1920-ban megjelent *Három nemzedék* című művének korabeli fogadtatását és a mű kapcsán kialakult heves vitákat jellemzi. Megállapítja azt is, hogy a művelődés és oktatás terén Széchenyi eszméi a két világháború közötti Magyarországon igen jól érvényesültek. A demokrácia és az egyéni jogok terén viszont kevés előrehaladás történt.

A kötet másik része az *Együttélés ezer éve Közép-Európában* címmel a magyar államalapítás ezeréves évfordulóján megrendezett konferencia előadásait tartalmazza. A bevezetőt itt is Erhard Busek tartotta *A 2000. év – korszakhatár vagy a fordulat éve? – Mindenképpen van jövőnk* címmel. Eszmefuttatásában rövid leltárt készít a 20. századi Európa fejlődéséről, külön kiemelve az emberiség számára rossz dolgokat, a háborúkat és üldöztetéseket, amelyeket magunk mögött kell hagynunk. A másik felsorolásban a megőrzésre alkalmas, előreívő eszméket és gyakorlatot veszi számba. Ezek között az európai integráció fontos helyen szerepel.

Egy európai régió kollektív emlékezete: Közép-Európa címmel Csáky Mórítz osztrák történész nagy ívű összefoglaló tanulmányt közöl a közép-európaiság 20. századi eszmei áramlatairól.

A két bevezető előadást követően a magyar államalapítást és Magyarország 1526-ig terjedő történelmének különböző vonatkozásait hét előadás taglalja. Engel Pál, az idő-

közben elhunyt kiváló magyar történész *A Magyar Királyság megalakulása európai nézőpontból* címmel foglalja össze a korszakról addig feltárt ismereteket. Bertényi Iván professzor, a címertan kiváló ismerője *Magyarország címerének kialakulása európai összehasonlításban* címmel a magyar állami címer fejlődését elemzi 1526-ig. Deák Ernő *A vendégjog mint az interetnikai viszonyok regulátora* című előadásában a középkori magyarországi városi lakosság jogállását és jogrendszerét elemzi. Ezek után a magyar-osztrák, magyar-cseh-morva, magyar-lengyel, magyar-szerb-horváth középkori kapcsolatokkal foglalkozó tanulmányok következnek. A magyar-szlovák kapcsolatokról Viliam Čičaj, a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa *A szlovák történetírás Magyarországon* címmel tartott előadást. Ebben azonban inkább a szlovákok és a szlovák történetírás 18–19. századi fejlődését fejtegeti. Ez talán úgy vonatkoztatható a szlovák-magyar kapcsolatokra, hogy a szlovákság a történelmi Magyarország részét alkotta.

Befejezésül elmondható, hogy a kötet mindkét témájával jelentősen hozzájárul a nyugati világ magyarsággépének a valóság irányába történő elmozdításához, legalábbis a német nyelvterületen. Külön pozitívként kell nyugtáznunk, hogy a beszámolók és összefoglaló tanulmányok nem vesznek el a belső magyar viszonyok és gyakori torzszalkodások leírásában, hanem mindig az európai fejlődés hátterében, azzal összevetve taglalják a magyar történelmet.

Varga Sándor